

Nyugat · / · 1927 · / · 1927. 8. szám

SCHÖPFLIN ALADÁR: A KETTÉSZAKADT MAGYAR IRODALOM

Babits Mihály cikke a Nyugat legutóbbi számában oly világosan, határozottan és oly meggyőzően szép fogalmazásban fejti ki álláspontját a Berzeviczy Albert Kisfaludy-társasági beszédében megpendített problémával szemben, s amint számos író társammal folytatott beszélgetésből meggyőződtem, általánosságban oly híven foglalta össze nemcsak a saját álláspontját, hanem azét az irodalmi csoportét is, amelyhez a Kisfaludy-társasági beszéd tulajdonképpen intézve volt, hogy nézetem szerint ezek után a mi részünkről a tárgyra vonatkozólag nem sok mondanivaló marad. Mégis legyen szabad nekem is felszólalnom és a figyelmet felhívnom egy-két e problémába bekapcsolódó szempontra, melyek figyelembevételével talán szintén hozzájárul a vita alatt levő ügy mindkét részről jóakarattal megkezdett elintézéséhez.

Azt mondják, Ady és a köréje gyűlt írók bontották meg a magyar irodalom régi egységét s ha ezt mondják, ebben éles szemrehányás van. Nézetem szerint azonban sokkal kevesebb igazság. Ennek a megbomlásnak első jelei már Arany János idejében is megvoltak. Már Arany Jánosnak is voltak panaszai az ellen az irány ellen, melybe az ő alatta induló irodalmi ifjúság tért s már ő is úgy érezte, hogy ez az irányváltás elfordul az ő benne megtestesülő nemzeti hagyománytól. Akkor véste a Kozmopolita költészet érmét s ezzel elindította azt a gondolatsort, melyet aztán az akadémiai kritika továbbfejlesztett és variált a mindenkori újabb nemzedékek törekvéseivel szemben. Ha visszaidézzük a nyolcvanas és kilencvenes évek konzervatív irodalmi szónoklatait, minduntalan megcsendül a nemzeti irány - tulajdonkép azonban az aranyjánosi hang és szellemhagyományának féltése.

Valójában azonban nem volt félteni való. Ami történt, az természetszerűen történt s gyökerében két, a dolgok mélyében rejlő okra vezethető vissza. Az egyik ok szoros értelemben irodalmi. Az a stílus és szellem, melynek legtökéletesebb megvalósítója Arany János, ő benne teljesen ki volt fejezve és így ki is volt merítve. Ebben az irányban nem lehetett az irodalomnak több mondanivalója legalább addig, amíg Arany lantját újra fel nem veszi egy hozzá fogható hatalmas lélek. Az ezután következő költők kénytelenek voltak vele, hogy más irányban keressék a kifejezés új útjait, más stílus-problémákat igyekezzenek megoldani, és mondanivalóikban is reflektálják a magyarság átalakulni kezdő lelkiállapotát. Amit tehát Arany kozmopolita költészetnek bélyegzett, az voltaképpen nem volt más, mint az ő nagyságának reakciója. A másik ok inkább társadalmi volt. A magyar élet a múlt század közepe óta, mely Arany és kortársai lelki világát determinálta, lényegesen átalakult új, idegen lelki örökségű elemek tömeges beolvadása; új eszmék és szempontok beözönlése, a nagy világgal való érintkezés szorosabbá válása, új életföltételek, kenyérkereseti lehetőségek, aspirációk keletkezése, új társadalmi osztályok kifejlődése, régiek átformálódása révén. Ehhez járult minden népnél és különösen minden kis népnél elkerülhetetlenül a külföldi filozófiák (Schopenhauer, Darwin stb.) és külföldi irodalmi irányok (realizmus, naturalizmus stb.) hatása. Az Arany János Magyarországnak minden erőfeszítése a politikai mozgalomban, a szabad élet lehetőségeinek megteremtésében használódott fel (ezt Az abszolutizmus Magyarországon című kitűnő könyv szerzője sokkal jobban és pontosabban tudja, mint én) s ez az egy pontra való koncentrálódás az összes művelt magyarok közt erős konszenzust teremtett. Az Arany János Magyarországa tehát általában véve egy egységes világfelfogás alapján állt. A kor kísérő zenéje, a költészet, ennek megfelelőleg egyszólamú volt, unisono zengette az összes magyarok életideáljait. Ebbe az egyszólamúságba aztán a fentebb nagyjában felsorolt kor-tényezőknek a nemzeti életbe és az egyes emberek életébe való behatolása alapján, lassanként új és új hangok hangzottak bele, előbb halkan, utóbb egyre észrevehetőbben, a magyar ének kezdett egyre polifonabbá válni, mint ahogy polifonná vált az egész magyar világ. Csakhamar megszólalást kértek az összes hangok, melyek a különböző nézetű, életfelfogású, aspirációju magyar emberekből kikívánczoltak. S ezek a hangok - ez mindig így szokott lenni fiatal és érvényesülésre törekvő tendenciáknál - többé-kevésbé, mind ellenzéki húrokon pendültek. Az Arany János utáni kor fiatal újtói, amennyiben egyáltalán volt költészetünknek politikai rezonanciája, majd mind a függetlenségi politikával kerestek kapcsolatot, szemben az Arany János nyomdokain haladókkal, akik a 67-es politikához igyekeztek zenekíséretet szolgáltatni. A két irány elválása tehát már akkor is megvolt, még pedig az egész vonalon, nemcsak a stílusban, hanem az aktuális közéleti állásfoglalásban is. S nem lehet szó nélkül hagyni az itt mutatkozó sajátságos cserélődést: hangban, nyelv- és formahasználatban a 67-es

állásfoglalású költők voltak éppen Arany Jánoshoz való tanítványi hűségük révén magyarosabbak, a magát nemzetibbnek tartó negyvennyolcas gondolat költői idegenszerűbbek, mert ők érezték szükségét az Arany-stílus lenyűgöző hatásával szemben egy védekező gesztusnak. Új stílust, egyenértékűt teremteni a magyar lélek mélyeiből nem volt erejük, kénytelenek voltak idegen mintákra és hatásokra támaszkodni (Byron, Heine stb.).

A magyar élet polifóniája s ezzel az irodalomé is a múlt század végén vált teljessé. Az Arany János korának egy közös világfelfogásban összeforrott magyarsága helyén már olyan magyar társadalom állott, amelyben képviselve van a legszélsőbb konzervatívától a legszélsőben újítóig mindenféle attitűd az élettel szemben, Aquinói szent Tamástól Marxig minden filozófia. S az irodalmi ízlés is sokrétű lett, a régi romantikusok követői ép úgy megszólaltak, mint a naturalisták s a Petőfi naiv bájú népdala mellett fölhangzott már a szimbolisták komplikált éneke is.

Ady és társai nem csinálták, hanem készen találták és bizonyos mértékig betetőzték ezt a változást. Ők már egy olyan Magyarország gyermekei voltak, melyben százféle eszmék, vágyak, izgalmak sűrűltek egymással és ebből folyólag százféle, addig ismeretlen, vagy néma érzékenységek sajdlak fel. S ők már komplikáltabb idegélet dispozióját hozták magukkal, hevesebb ellenmondások, lelki harcok, meg hasonlások csirái kerestek bennük kifejlődést, olyanok, melyeket egyszerűbb életű és nyugodtabbra temperált apáik nem ismertek. Ennek megfelelőleg nagyobb súly esett náluk az egyénire, mint az általánosra. Míg Arany János költészete kollektív módon az egész korabeli magyarság lelkiállapotát igyekezett költői formulába foglalni, addig ők az önmaguk kifejezésére törekedtek. Más szóval, az Arany János epikájával és epikai nyugalma lírájával szemben tiszta egyéni, tehát nyugtalan lírával jöttek, amely annyiban kapcsolódott a magyar életbe, amennyiben az egyes költőkben ennek egy-egy típusa fejlődött ki többé-kevésbé pregnánsan. Az önmaguk egyéni kifejezésére való törekvés kapcsolja őket össze, mert máskülömben annyi különféle hang és stílus hangzik ajkukon, ahányan vannak. Adytól Gellért Oszkár, Kosztolányin, Tóth Árpádon, Füst Milán, Nagy Zoltánon s a többiekén át Babitsig olyan széles a skála, amelyet csak az irodalmi tények hiányos ismerete foglalhat össze egy kollektív gyűjtő-névbe. S bármennyire el vagyok telve Ady költői nagyságával, meg kell állapítanom, hogy igazságtalanság Adyval eltakartatni mindazt, amit a többiek műveltek, - mert észre kell venni az Ady reflektorfénye mellett kigyulladt többi lámpák ragyogását is. S ugyanígy áll a dolog lírikusok mellett az epikusokkal is: Móricz Zsigmondtól Szomory Dezsőig olyan széles regisztere van a stílusnak, világnézetnek, életábrázolásnak, melyet bajos volna közös nevezőre hozni.

Most aztán legyen szabad megkérdezni, baj az irodalomnak ez a polifóniája? Baj az, hogy annyiféle művész annyiféle hangszeren játszik, s egész nagy zenekar adja a kísérezetét a magyar életnek? Baj az, hogy a régi hagyomány ortodox követőitől az expresszionistákig és aktivistákig mindenféle hangnem megszólal? A sokszínű magyar társadalomban sokszínű az ízlés is, baj-e, ha minden ízlés megkapja az irodalomtól a magáét? A magyar életben mindenféle vágyak, nyugtalanságok, fájdalmak élnek - baj az, ha az irodalom ezeket sorra mind megszólaltatja? Mert ez annyit jelent, hogy az irodalom kifejezi, vagy kifejezni igyekszik a magyar élet egész teljességét s ki róna ezt neki bűnül? Az, hogy új, eddig szokatlan hangok pendültek meg, egyáltalán nem jelenti azt, hogy a régiek elhallgassanak. Nem is hallgattak el, hiszen a konzervatív stílusnak és életfelfogásnak is vannak kitűnő és nagyhatású kifejezői!

Mennél polifonabb egy irodalom, annál gazdagabb s minden új hangnak örülni kell, ha értékes hangszerből jó művész csalsa ki. Ahogy a mai kornak nincs egységes világfelfogása - innen a mai ember örök nyugtalansága - nincs egységes építkezési stílusa - minden modern város minden utcájában minden ház más stílusban van építve - épp úgy nincs olyan egységes költői stílusa sem, mint az Arany János koráé volt.

Merőben irodalmi meggondolások semmivel sem indokolják azt a szakadást, amely a magyar irodalomban beállott. Ezt csak az irodalmon kívüli zavaró tényező beavatkozása idézhette elő. Ez a zavaró tényező a politika. Ahogy nem lehet egészséges gazdasági szervezetet létesíteni politikai alapon, épúgy nem lehet az irodalom állapotát egészségesnek tekinteni, amíg a politika egyoldalúan beavatkozik. Aki erre azt mondja, hogy l'art pour l'art, annak fogalma sincs arról, hogy mi a l'art pour l'art. Ez egyszerűen az irodalom autonómiájának védelme az idegen szempontok beavatkozása ellen.

S valóban az Ady és társai elleni támadások célja mindig az volt: politikailag diszkreditálni őket. Ady tagadhatatlanul ellenzéki pozícióban állott a korában uralkodó politikával szemben s ezt a pozíciót jórészt az ellene folytatott harc szorította egyre jobban a radikálizmus irányába. Nagyon tévednek azok, akik radikális állásfoglalását - mint Berzeviczy is - valamiféle környezeti hatásnak tulajdonítják. Az ő harcias magatartásának, mély lelki, mondhatni történelmi gyökere volt: az eredendő fakciózus szellem, a magyar eb ura fakó ősi kuruc szelleme. De tagadhatatlan, hogy a hangjára hatással volt az ellene szegezett támadásokkal szemben kifejlődött csak azért is dac. Amit benne cinizmusnak, erkölcsi defektusnak mondanak, az meg egyrészt egy türelmetlen temperamentum sóvárgása az élet teljessége felé, másrészt a kora levegőjében lebegő filozófiák öntudatlan hatása. A Vér és arany jelszó, melyet még ma is minduntalan fejéhez vágnak, holott ilyen című könyve után hamar kinőtt belőle, nem egyéb, mint a darwini életfelfogás költői lecsapódása. Értem, ha politikai felfogása, politikai költészetének hangja és általában világnézete ellentmond a konzervatív politikai és világnézetnek, mert ezzel szemben valóban ellenzéki, de hát az istenért, tilalmas dolog egy költőnek ellenzéki hangot megütni s nem kötelessége-e a maga világnézetét lehetőleg maradéktalanul kifejezni? Vitába szállni vele mindenkinek természetes joga, de ha ez a vita, mint az Ady esetében, már üldözéssé fajul, csoda-e, ha a külföldben is érzékeny költő elkeseredik a káromkodásig? Szeretném, ha szeretnének - mennyire megbecsült Ady minden jó szót, amelyet ellentétes oldalról, ritkán, nehezen kapott! S mennyire fáj neki, hogy minduntalan beleütődött a politikai gyűlölet ércfalába! Kormány, akadémia, iskola, a sajtó nagy része arra igyekezett, hogy mintegy vesztegzár alá helyezze - őbenne volt annyi erő, hogy kitörjön ebből a vesztegzárból, de mennyi szenvedéssel, megaláztatással, anyagi és erkölcsi kárral, haraggal! És még azt kívánják tőle, hogy óvatos, meggondolt, mérsékelt legyen, ha költészete politikát érint!

A vesztegzárba belekerült mindenki, aki Ady baráti és irodalmi körébe tartozott, mindenki, akit befoglaltak abba a gyűjtőnévbe, hogy Nyugat. Ez annyit jelentett, hogy mindenki, aki a Nyugat körébe kapcsolódott, egyetemlegesen felelőssé tétetett mindenért, amit a Nyugat bármely munkatársa tett, sőt mindenért, amit bármely a Nyugattal semmiféle kapcsolatban nem álló baloldali író tett. A Nyugat emberei közül kevesen politizáltak, de akik politizáltak - Adyn kívül - az Andrássy politikáját támogatták publicisztikailag s ez lehetett ellenzéki, de semmiesetre sem volt baloldali politika. A forradalommal szemben a mi írói csoportunk nagyjában úgy viselkedett,

mint a magyar emberek majd minden csoportja: voltak, akik hittek a forradalom eszméiben és elfogadták őket, voltak, akik szkeptikusan nézték, voltak, akik (mint Fenyő Miksa) merész és életveszélyes ellenforradalmi tevékenységet fejtettek ki. (Olyan, aki állásért, hatalomért, anyagi előnyökért előszobákban fetrengett volna, hogy aztán a forradalom után lelkes ellenforradalmárrá váljon, tudtommal egy sem volt). Mindegyikünk viseli a felelősséget a maga cselekedeteiért, de mért kell a felelősséget viselni a mások cselekedeteiért, akikhez talán semmi köze sem volt?

De aki a felelősséget viselni tartozik, az nem tartozik elviselni az üldözést. Mert ez is volt és van s erről is kell már egyszer beszélni. Minden politikai és irodalmi vitának van helye, de amint valamelyik vitázó fél az üldözés, a hajsza s a hatalom eszközeivel lép fel, akkor már nincs vitáról szó. S a mi írói körünk legkiválóbb emberei mind viselnek sebeket a mellükön. Ady üldöztetéséről már szoltam. Babits tanári pályájának időelőtti megszakításáról vajjon szóljak-e? Mindenesetre megfosztották a magyar iskolát egy kivételesen művelt és kivételesen lelkiismeretes tanártól. Hatalmi szóval tették lehetetlenné, hogy a Nemzeti Színház előadja Babits Mihály Vihar-fordítását és Móricz Zsigmond darabját, a Sári bírót, amelynek előadására a színháznak olyan szüksége volna, mint a falat kenyérre... Móricz Zsigmond a drámaíró emiatt a hatalmi közbelépés miatt hallgatásra van ítélve épúgy, mint Szomory Dezső, a Nagyasszony és a II. József szerzője, akinek a Nemzeti Színház nem egy fényes sikerét köszönheti. Szép kis bokrétáját állíthatnám össze a hajszáknak, melyek egy-egy író elhallgatására, kompromittálására, kenyerétől való megfosztására törtek és bele kellene fűznöm ebbe a bokrétába mint legfrissebb virágot azt a csúf és szégyenletes hajszát is, melyet éppen most a vita alatt levő kérdés kapcsán Fenyő Miksa ellen indítottak, egy nyilatkozat miatt, mely semmiesetre sem tette jogosulttá a miatta indított bösz embervadászatot. Ezek olyan dolgok, amelyek maradandó keserűséget hagynak hátra s nagyon kimélyítik azt a szakadékot, melyet Berzeviczy Albert át szeretne hidalni.

Mindez arról az oldalról jött, ahol Berzeviczy és köre állanak és soha egy szó sem hangzott el sem hivatalos, sem félhivatalos részről az irodalom-ellenes hajszák ellen s nem kaptunk soha támasztó pontot annak feltételezésére, hogy az úgynevezett jobboldali irodalom részéről ezek nem találkoznak helyesléssel. Mi viszont minden ilyen hajszát elítéltünk és szembeszálltunk vele még akkor is, amikor olyasvalaki ellen irányították, akivel semmi kapcsolatunk nem volt, - példa erre az ízig-vérig konzervatív Szekfü Gyula elleni, egész tudományos kultúránkra szégyenletes hajsza, amelyben mi határozottabban álltunk az üldözött pártjára, mint a konzervatív irány bármely orgánuma, vagy szervezete. A vitát, ha elvi alapon áll és irodalmi argumentumokkal dolgozik, mi nemcsak elfogadjuk, hanem szükségesnek is tartjuk, mert eszmék, szempontok, világnézetek súrlódása nélkül a szellemi élet tespedésbe jut, - de azt követeljük, hogy az irodalom világából küszöböljék ki a hatalmi erőszak és a gyűlölködő üldözés szellemét, amely megmérgezi a kultúra levegőjét. A szabadság - politikai és emberi szabadság - iránti érzéket eléggé eltompította a magyar életben, Európa egész életében a most lefolyt tíz év, - hagyjunk meg neki legalább egy utolsó menedéket a művészet területén.

A magam részéről nem egy kísérletet tettem az irodalmunkban tátongó szakadék áthidalására. De éppen ebbeli törekvéseim közben győződtem meg arról, hogy az irodalmi béke létrehozásának két nagyon komoly akadálya van. Az egyik, hogy a magát jobboldalinak nevező irány képviselői részéről - ellentétben mi velünk - nem látni elegendő érdeklődést a másik irány

munkájának megismerésére és így nézeteikbe egészen felületes, a tényeknek meg nem felelő balhiedelmek elegyedtek. A másik pedig az, hogy minduntalan kísérletek történnek irodalmi kérdések politikai - sokszor még a politikában is jogosulatlan - metódusok és eszközök szerint való elintézésére. Berzeviczy Albertben a jóakaraton kívül megvan a tekintély is arra, hogy ezt a két akadályt elhárítani segítsen. Annyi gyűlölködés és gyanú inficiálja körülöttünk a közélet levegőjét, hogy csalódnai kellene, ha az emelkedettebb lelkek nem vágyódnának egy miazma nélküli, tiszta levegőjű szigetére az irodalomnak.